

Александър ХРИСТОВ

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, България
e-mail: saaa6000@abv.bg

Анна ЛАЗАРОВА

СУ „Св. Климент Охридски“, София, България
e-mail: annie_lazarova@abv.bg

**ФОРМИ НА ИЗБОРА В БОРИС-ХРИСТОВОТО СТИХОТВОРЕНИЕ
„ЗАТВОРЕНО ПИСМО“**

Aleksandar HRISTOV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, V. Tarnovo, Bulgaria
e-mail: saaa6000@abv.bg

Anna LAZAROVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Sofia, Bulgaria
e-mail: annie_lazarova@abv.bg

**FORMS OF CHOICE IN BORIS HRISTOV’S POEM
A CLOSED LETTER**

Boris Hristov’s works are crucial for the development of contemporary Bulgarian literature and at the same time his poetry and prose steer away from the current, grow beyond their point of origin, as they mark their own territory. The article is an attempt to shed light on one of his poems – *A Closed Letter*, and to delve further into the questions about choice as a poetic construct and its elusive textualized forms. The poem is closely read and examined in the intertextual field of the author’s writings. Thus, *A Closed Letter* opens up three intertwined discussions: on poetics, on Boris Hristov and the workings of his written world, but mainly on emotionally driven rationality, based on faith, translating into the poem and leading to different possibilities for the reader.

Keywords: *Boris Hristov, poem, forms of choice*

В края на миналия век в българската поезия започва „разбиването на затворените форми на литературен живот и все по-широкото отваряне към световния литературен процес“ – започва „ново пътуване към света и човешката личност“ с „по-откровен диалог между тях“ (Ликова 1994: 9–21). „Все повече човешкият микросвят се съизмерва с макросвета, все повече човешкото единство и хармония се постигат в променените научни закони за единството на битието, където границите на материално и космическо се рушат и нещата се изясняват в напрежението между крайностите, в непрекъснатата трансформация на индивидуалното и на фона на космическата безкрайна хармония и

единство“ (Ликова 1994: 21). На прелома между 70-те и 80-те години в доминантна, „господстваща поетика“ се превръща т.нар. тиха лирика и „макар и вътрешно хетерогенна, разроена в множество различни персонални поетикички“, тя „има основна, определяща роля за формиране езика на младата поезия през новото десетилетие“ (Антов 2015: 141).

Стихотворението на Борис Христов „Затворено писмо“ се появява по време на литературния прелом, при пре моделирането на поетическите езици. Включено е във „Вечерен тропет“ (1977) – в първата самостоятелна стихосбирка на автора, след дебюта му (две години по-рано) в сборника „Трима млади поети“ (1975). Произведението вероятно е написано в периода 1975–1976 г. – при протичането на „междинната околодебютна фаза“ (Дойнов 2013: 14).

Още с „Вечерен тропет“ поетът „завладява българската поезия“, „става неин некоронован владетел“ (Дойнов 2013: 10). Книгата се включва в трансформативните процеси, в сътворяването на нова поетика, нов език, но и отвоюва своя територия, която впоследствие отстоява, разширява. Лириката на Б. Христов би останала недопрочетена, ако на първо време не се отчетат спецификите на нейните закони, метафорика и реторика, ако не се отбележи, че в нея намира израз „връзката между обикновеното и чудесното, между телесното и духовното, между земното и божественото“ (Михайлов 2013: 47).

В „Затворено писмо“ словото като израз на духовното у човека, като опосредяваща форма на духовността придобива предметно-интимните очертания на писмото, без да се принизява, профанира. Словото едновременно функционира в обща реторическа равнина с поетизираните форми на тривиалното, битово-човешко съществуване и се превръща в метафора и в причина за жеста¹ на отказ, в подтик за избора. Спрямо фиктивната причина действията на лирически аз би трябвало да са следствия. Но отвъд рационалното и през метафорите прозира многоаспектна в проявленията си емоция. Тя стои в основите на произведението. Катализира метафоричното. Нюансира реторичното. Емоционалното гравитира между успокоеността в резигнацията и болестната умора, между нефатализираната, смекчена отчужденост и неконвенционалната социална природа на човека, между житейските осъзнавания и смириенето. Емоционалното се притаява между действието и бездействието в лирически сюжетен скелет, който може да бъде възпроизведен чрез междутекстови отгласи – като писмо от писма, като думи върху други думи. В стихотворението сякаш гонещият пеперуди от „Пеперуда“ се опитва да докосне „крилете на вестителя“, „самотният човек“ отново носи въже, но въже „от вратовръзките неделни“, отлетяла е неуморната събота, „смъртта на думите“ (по „Кост от глухарче“) и тук не може да надвие, словото не може да изчерпи своите значения, когато изпълва вътрешността на привидно забравен плик. Получилият писмото тръгва по следите на пощальона, на вестителя, през долината на обувките,

¹ Творческо-биографичният жест на отдръпване (може би по-точната дума спрямо по-често употребяваната отказ) от „литературната сцена“ е многократно коментиран, затова в настоящия текст оглеждането му е спестено.

извървява целия свят в преследване, до предела – преживява жестокостите на тленното, отиграва и проиграва късмета, съзира афишните привидности на ежедневно и носи белези от предателства – извървява битовите и битийните простори на живите, за да скочи отведнъж от трамплина в необозримия хоризонт на безсмъртието.

Зад сюжетната постановка, предадена в поетически построения, чрез вторично окачествени предмети от бита, зад Стената стои светът на Другия, на изпратилия писмото – детерминативен, но неопределен, непреодолим, но в опит да бъде преосмислен. А в писмото лежат послания, които остават изписани, но непрочетени. Като нишки се заплитат темата за словото в една от нейните симптоматични двойствени проекции – забрава и памет или по-точно неартикулиран отказ от подранило узнаване, от спомен за отказа – и темата за отстояването на избора, за свободата, за етическата позиция. Лирическият аз държи тайната. Тя го занимава. Притегля го към себе си, но той сам избира да не я разкрие. Избира да я преследва, да търси знанието за човека, изпратил писмото, без да се докосне до смисъла на получените редове. Абсурдността в сюжетирането се корени в поетическата логика, разгърната в опростена композиция. Уместно е тук произведението да се цитира, преди да се продължи с наблюденията.

ЗАТВОРЕНО ПИСМО

С пети набити пътищата днес обхождам
и нося в куфара въже от вратовръзките неделни,
шишета с кашлица, случаен нож и
изтрити разписки от старите хотели;

обувки простудени и билети лотарийни,
афиши и усмивки – кръпките на делници жестоки,
бъбриви вестници, опразнена бутилка вино
и някъде в средата – крачки на часовник;

оръфан план на къща, снимка на момиче,
палто с обърнати ревери – в джоба плик забравен.
И мъничко петно, останало от някоя сълзица
върху това писмо, което от години не отварям.

Отдавна тръгнах аз, за да настигна пощальона –
да го попитам кой от края на света ме вика,
да разбере защо, когато хвана щастието, то се рони...
Едва тогава ще се спра и ще отворя плика.

Но да вървим сега, надеждо моя, и да минем
по моста – след талигата на старата луна двурога.
Да стигнем края на земята и да скочим от трамплина.
И ако трябва, да почукаме на портите на бога.

Стихотворението се състои от пет строфи от по четири стиха. Първата половина на творбата наподобява изброяване. Планът за къща е орфан. Палтото е с обърнати ръкави. Виното е изпито. Бутилката – празна. Ножът е парадоксално определен като случаен. Обувките са простудени. Състояние на изхажяване, на остаряване, на разболяване, на умора. Но умореността в Борис-Христовите творби не преминава в гръмко изтощение, в мъчителна немощ, в пълно до безвъзвратност резигниране, в мрачните атрофии на самоубийственото безсилие. Умореността се дължи на изминатия път – и вътрешен, и условно конкретен – дължи се на натрупванията в емоционалното. Помни се предметът, но само чрез ошърбявания, захажбявания, вследствие от неговата употреба, чрез мястото му по пътя, чрез неговата старост, невалидност спрямо поканата „да вървим сега“. Помни се не самият плик, а неговото съдържание, което до края остава чуждо. Помни се изборът.

При втората половина на произведението емоционалният градус – завишен неусетно от епитетите при изброяването, при натрупването на образи-метафори – постепенно се занижава. „Пречупването“ идва от „забравения“ плик – писмото не се споменава (след заглавието) преди средата на третата строфа. Върху писмото личи „мъничко“ петно от „някоя сълзица“. Умалителното – умаляването от макросюжета на пътя до микросюжета на плика – подчертава усещането за смаляване, за събиране на света и свиването му до субективната сетивност на лирическият аз. А докато третата строфа все още се гради по посока на своеобразна поетическа ретроспекция, в края на четвъртата се загатва за условно време, положено извън фиктивната действителност, извън пътя и бита. До финала си стихотворението ще се разполовява между представата за бъдеще и настоятелността на обърнатото към спомена настояще, между поканата за колективно действие-съдействие и екзистенциалното личностно-самотно живеене.

Посланието на стихотворението също се умножава през идеята за избора. Първо, в притежанието на знание, в изразената позиция, че не всяка тайна ни принадлежи, за да я разкрием, защото тя никога не е изцяло и само наша. Притежанието е само по себе си временно, илюзивно. Второ, в преследването на идеала като състояние. Трето, в опитите си да се опознаем и да разберем Другия, но не като го видим през собствените му думи, а през пощальона, посредника, доколкото и словото опосредява. Четвърто, в смисъла от пътуването, въпреки сблъсъците с безсмислието. Посланието се крие в отказа от прочитане, когато написаното никога не изговоря в пълнота, не финализира битието. Отговорът е *отвъд*.

А прочитането на писмото би заличило привлекателната неяснота, би унищожило идеята за безкрайното пътуване, би отрекло отхвърлянето на края

като изконна граница, би премахнало приемането на смъртта като край. В непрочитането сякаш се крие и отдалечаване, страх от формулиране на отговор. Прочитането се изтласква в бъдещето. Припознава се смълчаването. Избира се бягството като нравствена позиция, като интенция, провокирана от емоционалното. Пристъпва се към бавно отчуждаване от всичко старо, ненужно, празно. Остава писмото.

В плика се спотайват изписаните думи и достигнали до адресата, но неизпълнили целта си, те само и единствено съществуват – като мълчание, като стена без пропуквания. Налични са в безбрежните морета от Слово и словесна единност. Те определят всичко със самото си съществуване.

Отказът в „Затворено писмо“ е и отказ от промяна, чиято неизбежност надвисва над лирическият аз, ако той погледне написаното. От отказа произтича идеята за спирането на времето в точката, в която лирическият аз иска, желае то да спре, преди съдбата да „те целуне на някой ъгъл“ („Целувката“), преди щастието да се изрони и да се разруши, както „август бавно се руши“ (във „Вик в тишината“).

В „Затворено писмо“ липсват викове по изгубеното. Не кънти главозамайваща непримиримост. Стихотворението не „извиква“ с отказа от прочита на писмото – припознава го като единствен начин светът да не се разпадне, да не се разпилее познатото в несъстоятелност, ако се види и научи повече, отколкото може да се понесе.

В отказа се крие и парадоксален време-пространствен ориентир. Писмото разделя времето и пространството на *преди* и *след* получаването. Годишите утежняват бита и битието на лирическият аз, но едновременно с това са зачеркнати от имагинерния календар като отминали, извървени, функционални единствено в траекториите на емоционалното възпроизвеждане на споменното. В тяхната смълчана миналост мерзелее като стълб от прах не толкова пълното, неутолимо изживяване на времето, уплътняването му в памет на действието, а статичната, недокосна тайна, от която сякаш лирическият аз се пази и която крие от самия себе си. Енигматичното поглъща действителността на паметта, променя я, превръща я в знаци. То заплита сюжетните краища, завързва ги, за да се тръгне по посока на избора, на идеала, отвъд всяка обозрима действителност.

Когато лирическият аз „разбере защо“ щастието е мимолетно и нетрайно, тогава той ще е готов да познае и да узнае – да прочете писмото. Той има още път пред себе си – ще събира още думи, още знаци, още „прах по душата и прах по нозете“ („Август“) – когато „узнаването е познание, дошло отвън“ и „път към някаква тайна, която не ти принадлежи“ (Станков 2016: 40). Пътят на лирическият аз от „Затворено писмо“ е *избран* път – с личната тайна, към далечна и *битийна тайна*. Пътят продължава *тук-и-сега*, но *и отвъд*.

Разписките от хотелите свидетелстват за човек, напуснал дома си, отчуждил се от миналото дотолкова, доколкото носи белезите от него. Ако

беше останал в дома, а не посред крачките на часовника, не в импулсите живот, където събира всеки емоционално обагрен спомен-предмет, където репродуцира себе си чрез събирането, той би повторил неведнъж: „забравям, че живея, че обичам“ („Следобедно кафе“). Носи план за къща, схематична репрезентация на неслучил се дом – към който никога няма да се завърне, защото никога не е бил там – дом, за който копнее, място без положеност в поетическата реалност. Лирическият аз помни пътя като подслон, дома като път и посока – въпреки че и тук, както и в стихотворението „Стената“, той несъмнено съзнава „безсмислените усилия да се живее пространствено, да се живее количествено“ (Станков 2016: 30). Помни не толкова мястото и акта на пребиваване, колкото отдалечаването – при неумолимото дълго приближаване до ръба на видимото, до недостижимото, защото усеща, че „живее на самата демаркационна линия между двете възможности“ – скитничество и домоседство (Станков 2016: 36).

Цялата му устременост към недостижимото го отклонява към неразрешимите дилеми, които разнищава сам, чужд на Другия, в преследването на вестителя, с проронената сълза над самата вест, без да се потопа в нея. Далеч от неутаеността на врявата. Далеч от стълкновенията, от съревнованията, от всичко, през което вече е преминал. Приближава отвъдното.

В паметта му вечните въпроси се сливат с идеята за близостта на отвъдното. А другото минава през вятър и през стихове, през разписки от временно пребиваване и в търсене на вечния Дом. Разписките „изтрити“ са изразител на дългото пътуване в словото – но и от хотел в хотел, от ден в ден, от брега до кораба, от живот в Живота. Изтрита е принадлежността на лирическият аз, усещането му за трайна принадлежност – всичко земно като прах ще бъде пометено. Той принадлежи на пътя в себе си, на собствената си личност, мислена като неразрушим Дом. Неразрушимостта на душата го подслонява, спасява го от острието на умората, от страха, от непремереното угнетяване, от студа на остарелите предмети, от изхабяването и от невъзвратимото разрушаване на личността.

А негов спътник се оказва умалително назованата, едничката надежда, към която той се обръща, с която сякаш вътре в себе си разговаря, в последното четиристишие, когато от трамплина, от илюзорно-биографичното той скача, надскача смъртта. Сякаш за да не е сам, той пак търси Другия, но в себе си, за да намери успокоение. Не само липсва страдалческа вина или категоричен скепсис, но и съмнение в човешкия живот отвъд. Лирическият аз се е помирил със „своята нецялостност, с красивата непостижимост на битийната пълнота“ (Станков 2016: 52) и затова се позовава на надеждата. Надеждата е знак за преследване на непостижимото, въпреки че е осъзната самата непостижимост. Надеждата е израз на примиряване с миналото, с емоциите, които то напомня, извлича най-вече, за да се посрещне идното със смирение. Тя е преодоляване на приковаващата тежест на примирението заради упованието в надредния сми-

съл. Така първите два стиха от последната строфа събират предходните, като започват с противопоставяне, което изговаря *живеенето-въпреки* – въпреки несъстоятелността на ежедневното, въпреки разпада на временните придобивки по пътя, заради избора, вярата, отстояването.

С други думи, лирическият аз се надява, че приближава *тайната на битието*, докато пътува, защото *вярва*. Вярва в безсмъртието. Вярата потушава възможните вътрешни изгаряния, емоционалните крайности на човека, съзнал и осъзнал душевната си непълнота. Вярата в Борис-Христовото стихотворение отнема от болестно-болезнената умора, от емоционалното напрежение, разрешава го, дописва, форматира избора. Изборът на вярващия е избор без условности.

Отвъдността, божественото едновременно не може да неутрализира усещането за отстояване на лирическият аз и придава сила на избора. Отвъдността в „Затворено писмо“ се преоразмерява до продължение на отсамните реалии с поантата: „И ако трябва, да почукаме на портите на бога“. Условността тук има реторическа мотивировка, тя е диалогично обърната към Другия, бил той надежда или друга идентификация на личността, когато лирическият аз изглежда неусъмнен, сигурен във вездесъщото.

В „Христова възраст“ той няма да знае на „коя врата в мъглата“ да почука, но тук се изправя пред Стената, отново сам пред нея, пред портите и вероятно, дори и с една ръка, би почукал. Едновременно се смирява пред чувството за износване, с привидностите на бита, с предчувствието за краткосрочно тукашно бродене и вярата му остава непоклатима. Никога няма да съблече „болната душа от думи“ („Христова възраст“) докрай, няма да се реши да съзре тайната-инициатор, няма да отвори писмото – не и тук, не и сега. Тук-и-сега остава изборът думите да играят ролята на тайна, на истина, която можеш да носиш, без да познаеш, без да узнаеш изцяло нейната иманентна природа.

Заглавието „Затворено писмо“ предполага и друг, противоположен в известна степен, прочит – възможно е лирическият аз да е отворил писмото, щом твърди, че го викат от „края на света“. Възможно е... да го е прочел. Възможно е то да няма подател, тъй като цялата устременост води към желанието да разбере кой го вика. Но в крайна сметка, според реториката на текста, лирическият аз притежава писмото и избира то да бъде „затворено“, да не се отваря години наред. Ако приемем, че става дума за метафора, тогава то е мисълта, която човек носи в себе си, която никога не напуска съзнанието му, но и която не може изцяло да разбере, да разчете, защото тя излиза извън рамките, възможностите на личността, извън обяснимото. Стихотворението препраща и към идеята за вечното себетърсачество, и към търсенето през и в себе си на битийните закони. Писмото може да бъде и чувството, от което лирическият аз се опитва да се освободи, което се опитва да отстрани, чувство, което не може да си проясни, чийто провокатор е неясен. А фигурата на вестител може да приеме всеки, през когото лирическият аз за миг вижда себе си, провижда тайната на света.

Но както и в „Август“, така и в „Затворено писмо“ „всичко останало е безсъбитийна сегашност, генеративно насочена към поддържането на вътрешната напрегнатост, от която се нуждае всяко философстване“ (Станков 2016: 37).

Щастието се рони, когато бъде уловено – със заложения в стиха въпрос „защо“ – перифразата насочва към „Пеперуда“. Ако приемем, че писмото е уловената пеперуда, догонена в полет, тя се оказва ненужна вещь като бързивите вестници, като шишета с кашлица. Идеята, че всичко е мимолетно, че човек може би бяга от щастието си, не разгръща писмото, мисълта, чувството, защото знае, че след като разгръне, след като погледне в себе си, докосне крилете, изживее момента, той вече ще е минал факт, пропукал спомен и нищо повече – идеята оставя въпроса на лирически аз без отговор. Когато намери отговор, тогава петното от съзлата ще изтлее, тогава всичко ще бъде осмислено, разпознато и ще се разкрие. Сега и чрез съзлата се отговаря пряко и емоционално на абсурдните привидности на битието.

Съзлата е сама по себе си примирие с непримиримите бутафории на сегашността. Тя е неотчужденост от себе си – единствената отчужденост, която лирическият аз не си позволява, колкото и да се опитва да твърди, че писмото е забравено, колкото и да репрезентира резигнирането си.

Лирическият аз избира да се откаже от прочита, да бяга от възможното щастие, защото знае колко нетрайно е то. Но избира и да не спре да вярва, че ще научи някой ден защо, когато във вярата намира утеха, смисъл, упора. Избира да заживее заради пътуването, въпреки че и пътят е безумен низ от простудяване на духа, от неспирно изстиване на човешката топлина, от кухо многословие, от забравени слова, от самотен отглас на надежда, от скрита проверка на вярата, от непрестанна борба за отстояване на избора, независимо от неговите форми.

Изборът не подлежи на подмяна. Изборът е отдавна направен.

Следва скок и почукване. Не знаем дали там някой отговаря, отваря.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангов 2015:** Ангов, П. Тихата лирика – контекст, генеалогии, наследства. Колективният език. // „Тихата лирика“ в българската литература. Съст. П. Дойнов и И. Станков. София – В. Търново: Кралица Маб, 117–148. **Antov P.** Tihata lirika – kontekst, genealogii, nasledstva. Kolektivniyat ezik. // „Tihata lirika“ v balgarskata literatura. Sast. P. Doynov i I. Stankov. Sofia – V. Tarnovo: Kralitsa Mab, 117–148.
- Дойнов 2013:** Дойнов, П. Краткият път от дебюта до „Честен кръст“: Поетика на отказа. // Борис Христов в българската литература и култура. Съст. П. Дойнов. София: Кралица Маб, 10–29. **Doynov, P.** Kratkiiyat pat ot debyuta do „Chesten krast“: Poetika na otkaza. // Boris Hristov v balgarskata literatura i kultura. Sast. P. Doynov. Sofia: Kralitsa Mab, 10–29.
- Ликова 1994:** Ликова, Р. Поезията на седемдесетте и осемдесетте години. София: Бан. **Likova, R.** Poeziyata na sedemdesette i osemdesette godini. Sofia: Ban.

Михайлов 2013: Михайлов, Д. „Като откъсната ръка“. Мотивът за Поета в лириката на Борис Христов. // *Борис Христов в българската литература и култура*. Съст. П. Дойнов. София: Кралица Маб, 47–58. **Mihaylov, D.** „Kato odkasnata raka“. Motiviat za Poeta v lirikata na Boris Hristov. // *Boris Hristov v balgarskata literatura i kultura*. Sast. P. Doynov. Sofia: Kralitsa Mab, 47–58.

Станков 2016: Станков, И. *Сенки на думи. Мотиви в поезията на Борис Христов*. В. Търново: Фабер. **Stankov, I.** *Senki na dumii. Motivi v poeziyata na Boris Hristov*. V. Tarnovo: Faber.